

ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ

КРАВЧЕНКО Тетяна Дмитрівна - студент за ОР «Бакалавр» юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УДК 340.13

Автор рассматривает проблему в создании институтов демократии в Украине. Исследуется утверждение демократии, которая должна предшествовать формированию государства. Определена взаимосвязь демократии и влияние на общество. Рассмотрен феномен развития основных институтов демократии.

Ключові слова: державна влада, суб'єкти демократичних інститутів, передумови становлення демократії.

Постановка проблеми

Конституційне закріплення основних інститутів – лише один із кроків на шляху демократизації. Досвід незалежної України у сфері розбудови та становлення демократичного суспільства зумовив зростання наукового інтересу до дослідження проблем становлення локальної демократії. Державна політика у період розбудови демократії та розвитку локальної демократії розглядається як процес, який має свою структуру і складові, пріоритети та специфіку у часі й просторі. Як процес, політика потребує аналізу та регулювання свого розвитку.

Демократія відіграє важливу роль у стабілізації політичної системи. Становлення дієвої громадянської самоорганізації спроможне забезпечити легітимність владних інститутів і представництво суспільних інтересів, що сприятиме подальшому демократичному розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Становлення демократичних інститутів визначено одним із пріоритетних національних інтересів України. Вивченню різних аспектів цього процесу присвячено числену кількість праць таких видатних учених, як: А.Крась, М.Кашуба, А.Колодій, Л.Кравченко, В.Кулик, Б.Кухта, О.Орлова, О.Панкевич, О.Скрипнюк, В.Степаненко, М.Цимбалюк та ін.

Мета статті

З'ясування суті та впливу демократичних інститутів в Україні. Демократія, як категорія методологічного рівня, виступає об'єктом ґрунтовних наукових досліджень.

Основні результати дослідження

Демократія має різні зовнішні прояви, тобто форми. По-перше, вона може здійснюватися через реалізацію і гарантування захищених правом демократичних прав людини і громадянина. Це впливає зі ст. 3 Конституції України, згідно з якою людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Отже, йдеться про права фундаментальні (конституційні); права природні (невідчужені) (право на честь і гідність) і здобуті (похідні) (право утворювати об'єднання, партії); соціально-економічні права (право на працю); права соціально-культурні (право на освіту); політичні права (брати участь у виборах); особисті

права (правокористування); галузеві права – цивільні (право купівлі-продажу); трудові (на забезпечення спецодягу); сімейні (право вести спільне господарство) та інші. Реалізація і гарантування усього комплексу цих прав є головною формою здійснення демократії.

По-друге, демократизм як загальнолюдський принцип по відношенню до діяльності державного апарату втілюється в систему підлеглих йому демократичних принципів. Існування демократії неможливе без здійснення принципів гласності, надання певних можливостей для всіх політичних партій, виборності і децентралізації влади. Саме через застосування цих та інших принципів здійснюються прогресивні перетворення.

По-третє, демократія, як відомо, є формою здійснення народовладдя. Це знаходить свій вияв у тому, що громадяни беруть участь у вирішенні державних справ. Народовладдя має два різновиди:

- безпосередня (пряма) демократія, яку здійснюють пересічні громадяни (через вибори, громадські ініціативи, обговорення і т. ін.);

- представницька демократія, яку здійснюють обрані народом депутати державних представницьких органів, передусім парламентів [1].

Інститути демократії розрізняються за сферами діяльності на економічні (декларування доходів), політичні (президентське вето), соціальні (оплачувані відпустки). За формами державної діяльності існують інститути, що діють у сфері прийняття державних рішень (законодавча ініціатива, читання законопроектів), забезпечення охорони прав і свобод громадян і виконання ними обов'язків (Уповноважений Верховної Ради України з прав людини); у сфері здійснення правосуддя і контролю за законністю (адвокатура, звернення до Конституційного Суду). Інститути демократії можуть мати імперативний (свобода преси, вільне голосування під час виборів) і консультативний (всенародне обговорення, опитування населення) характер.

Демократія здійснюється щодо конкретних суб'єктів. Ними є всі співучасники суспільних відносин, що складаються під час

здійснення всіх форм і інститутів демократії. Суб'єктами демократії можуть бути людина (громадянин), державні органи, політичні партії, їх об'єднання, громадські організації, трудові колективи, виборці виборчого округу, весь виборчий корпус, групи громадян, депутати тощо. Головним суб'єктом демократії є людина (громадянин), задоволенню інтересів якого повинні бути підпорядковані дії всіх інших її суб'єктів [2].

Демократія – така форма організації і здійснення належної народу політичної влади, що заснована на рівноправній участі громадян у формуванні органів держави і контролі над їхньою діяльністю.

Населення країни бере участь у формуванні і здійсненні державної влади шляхом прямої (референдум й вибори) та представницької демократії (через обрані органи типу парламентських). Прямою визнається демократія, в умовах якої населення безпосередньо приймає рішення з того чи іншого приводу. На Русі такою формою прямої демократії було віче. Зараз – референдум (люди безпосередньо затверджують той чи інший законопроект: Конституцію, Зміни до неї тощо). Так, на референдумі, що відбувся 16 квітня 2000 року, в Україні було передбачено створення двопалатного парламенту та позбавлення депутатів їхньої недоторканності чи вибори (люди безпосередньо обирають главу держави чи депутатів).

Рішення приймається більшістю з урахуванням інтересів меншості. Раніше вважалося, що демократія – це влада більшості. Однак слід мати на увазі, що більшість – це досить консервативне середовище. І хоча консерватизм повинен вітатися у сфері культури, у сфері економіки консерватизм тільки шкодить. Тому в умовах демократії хоча більшість і приймає рішення за своєю волею, проте вона враховує інтереси неконсервативної меншості [3].

Основні передумови, які необхідні для створення інститутів демократії:

Наявність правової держави. Демократія можлива в умовах існування правової держави, тобто діяльність держави повинна здійснюватися в правових цілях, на основі права і правовими засобами.

До економічних передумов демократії належить економічна свобода особи та рівність усіх форм власності та їхня однакова охорона і захист з боку держави. При цьому економічна свобода особи передбачає той факт, що лише коли особа стає економічно незалежною від держави, у країні може виникнути демократія.

Політичними передумовами демократії є той факт, що народ визнається суб'єктом державної влади та існує можливість громадян брати участь у формуванні її органів і здійснювати контроль над ними. Факт визнання народу суб'єктом державної влади означає, що народ не формально, а фактично починає впливати на діяльність органів державної влади.

До ідеологічних передумов демократії належить плюралізм думок та свобода для засобів масової інформації. При цьому плюралізм думок означає різноманітність думок з того чи іншого приводу, а свобода для засобів масової інформації означає відсутність будь-якої цензури. Державно-правові передумови демократії передбачають конституційне закріплення прав і свобод людини і громадянина; принципу поділу влади; рівності всіх перед законом і судом та інших положень[4].

У системі інститутів безпосередньої демократії найважливіше місце належить виборам.

Вибори – передбачена конституцією та законами форма прямого народовладдя, з допомогою якої шляхом голосування формуються представницькі органи державної влади та місцевого управління (самоврядування).

В історії відомі різні шляхи здійснення безпосередньої демократії. Найдавніший – Народні збори, де кожен міг висловлювати свою думку. Це було ще в часи первіснообщинного ладу, де на загальних зборах роду обиралися старійшини, пізніше – і воєначальники. Для прийняття рішень під час народних зборів різні народи використовували різні способи голосування. У Стародавніх Греції та Римі громадяни голосували піднятими руками або кидали у величезний глек чорні і білі боби. У Великому Новгороді голосували криком. Звідси походить саме поняття «голосувати» – подавати голос, кри-

чати. Перемагав на виборах той кандидат, за якого голосніше кричали. На Запорізькій Січі, голосуючи, козаки кидали шапки на купи – «за» і «проти». З часом процедура виборів ускладнилась.

На основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування в Україні обираються населенням: Президент, Верховна Рада України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування (сільські, селищні, міські ради та їх голови).

Виборча система може бути мажоритарною, пропорційною і змішаною (мажоритарно-пропорційною). Мажоритарна система – система визначення результатів виборів, відповідно до якої депутатські мандати від виборчого округу отримують лише кандидати, що набрали встановлену законом більшість голосів. Відповідно до пропорційної системи депутатські мандати поділяються між партіями пропорційно до кількості голосів, відданих за партію в межах виборчого округу[5].

Особливим інститутом демократії є референдум. Референдум (від лат. referendum – те, що треба доповісти) – у державному праві прийняття електоратом (виборцями) рішення з конституційних, законодавчих чи інших внутрішньо- чи зовнішньополітичних питань. Плебісцит – це різновид референдуму, на якому вирішуються питання зміни статусу території чи приєднання території до іншої. Умови проведення референдуму і його процедура регулюються конституціями і законодавством країн. Залежно від предмету, способу проведення і сфери застосування розрізняють: референдум конституційний (на всенародне голосування виноситься проект конституції чи конституційні поправки) і законодавчий (предмет референдуму – проект закону), загальнодержавний чи місцевий, обов'язковий референдум чи факультативний. Наприклад, при обов'язковому референдумі проект відповідного акту підлягає ратифікації всіма виборцями (у США проект поправки до конституції США повинен бути схвалений у всіх 50 штатах). Ініціатива проведення факультативного референдуму може належати виборцям (Італія), окремим суб'єктам

федерації (Швейцарія) чи центральній владі (Франція).

Референдум – один з елементів так званої прямої демократії (безпосередньої демократії).

У Німеччині референдуми законодавчо заборонені після Другої світової війни – це пов'язано з тим, що гітлерівський режим був затверджений шляхом плебісцитів.

Важливо додати, що і українці вже мають досвід проведення аналогічного заходу – 1 грудня 1991 року відбувся Всеукраїнський референдум про проголошення незалежності України, під час якого 90,32% виборців підтримали суверенний статус нашої держави, а також нелегітимний референдум у Криму щодо статусу автономії 16 березня 2014 року.

Референдуми за юридичною силою: імперативні – їх рішення мають загальнообов'язковий характер і не потребують затвердження. Як правило, предметом імперативних референдумів є питання, віднесені Конституцією до виключного вирішення в результаті всенародного опитування. Наприклад, згідно зі ст. 73 Конституції України винятково всеукраїнським референдумом вирішуються питання про зміну території України; згідно зі ст. 149 Конституції Швейцарії обов'язковому референдуму підлягають перегляди (повний або частковий) Конституції, а також термінове прийняття або перегляд федеральних законів, які позбавлені конституційної основи і строк дії яких перевищує один рік; консультативні – їх результати не мають зобов'язального характеру; вони є дорадчими, проводяться з метою виявлення суспільної думки з конкретного питання, що цікавить певну частину населення регіону (про встановлення вільної економічної зони в певній області; про вступ країни до міжнародної організації), але можуть бути розглянуті і враховані при ухваленні відповідних рішень державними органами або органами місцевого самоврядування[6].

Референдуми за територією проведення в Україні: загальнонаціональні – проводяться в масштабах усієї країни; регіональні (місцеві) – проводяться в межах регіонів України: Автономної Республіки Крим, ад-

міністративно-територіальних одиниць (областей), містах Києві і Севастополі з метою вирішення найважливіших питань регіонального (місцевого) значення.

Висновки

Отже, утвердженню демократії має передувати формування держави, легітимність якої не ставиться під сумнів її громадянами. Важливим чинником є також формування нації, яка надає державному утворенню ознак цілісності й достатньої для демократичного функціонування єдності, а громадянам – почуття відповідальності за свою державу та той політичний лад, який у ній утверджується.

Важливою передумовою демократії є високий рівень політичної та правової культури суспільства, як і його культури взагалі. Зокрема, сучасна демократія передбачає інтелектуальну, моральну і психологічну компетентність громадян у прийнятті політичних та правових рішень. Важливим засобом формування такої компетентності народу є його реальна систематична участь у прийнятті конкретних рішень політичного і правового характеру. Це також означає, що демократична держава несе відповідальність за те, щоб усі її громадяни мали змогу отримати освіту, яка б дозволяла їм брати участь у суспільно-політичному житті.

Таким чином, демократія набуває реального характеру лише тоді, коли вона ґрунтується на відповідних їй формах свідомості та культури суспільства, а її життєздатність безпосередньо залежить від психологічної готовності громадян відстоювати її принципи перед лицем тих, хто посягає на неї. Влада держави реально простягається настільки далеко, наскільки громадяни усвідомлюють себе залежними від неї. Тому усвідомлення громадянами їх особистої чи суспільної свободи обумовлює відповідне обмеження державної влади.

У сучасній демократії політичні права доповнюються соціальними правами, які передбачають надання всім членам суспільства визначеного законодавством мінімуму соціальних благ. Вводиться принцип соціальної відповідальності приватних корпорацій; так само державні соціальні програми

АНОТАЦІЯ

Автор досліджує проблему становлення інститутів демократії в Україні. Також розглядається питання щодо утвердження демократії, яка має передувати формуванню держави, легітимність якої не ставиться під сумнів її громадянами. Визначено її зв'язки та вплив на суспільство. Розглянуто феномен становлення та розвитку основних інститутів демократії.

SUMMARY

The problem of the formation of democratic institutions in Ukraine: topical aspects. The article examines the establishment of democracy, which must precede the formation of the state, the legitimacy of which is not questioned its citizens. We consider the phenomenon of formation and development of the basic democratic institutions.

стають невід'ємною частиною державної практики.

Основний Закон проголосив Україну демократичною, соціальною, правовою державою. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека були визначені найвищими цінностями. Ідеологічна сегментованість перехідного суспільства. Одним із чинників стабільного й динамічного розвитку суспільства може стати ідея, яка об'єднує усі суспільні групи і спрямовує їх до спільної мети. На початку державотворення ця роль відводилася національно-державницькій ідеї. Проте надалі з'ясувалось, що національна ідея може виступати як традиційна апеляція до комплексу таких ідей, як самостійність, соборність, патріотизм, самобутність тощо.

Література

1. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. // Верховна Рада України; Конституція, (Відомості Верховної Ради України (ВВР)), 1996, № 30, ст. 141); {Текст Конституції України відповідає тексту, що існував до внесення змін Законом «Про внесення змін до Конституції України» № 2222-IV від 08.12.2004}; – Тлумачення від 25.01.2012, підстава v003p710-12. – Режим доступу: –<http://zakon2.rada.gov.ua>.
2. Загальна декларація прав людини (прийнята резолюцією і проголошена 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року).

3. Затонський В. А. Эффективная государственность / В. А. Затонський., 2006. – 286 с.
4. Коровіна Л. Д. Основи правознавства / Л. Д. Коровіна. – Кременчук, 2008. – 140 с.
5. Скакун О. Ф. Теорія держави і права / О. Ф. Скакун. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.
6. Тацій В. Я. Історія держави і права України / В. Я. Тацій., 2003. – 580 с.
7. Теремцова Н.В. Актуальні проблеми Європейського Союзу. Розширення Європейського Союзу./Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія “Юридичний вісник “Повітряне і космічне право”” № 3(16)2010.–К.: Вид-во Нац.авіац. ун-ту “НАУ-друк”, 2010. С.96-98, 118с.
8. Теремцова Н.В. Проблема розбудови соціальної держави в умовах конституційної реформи: теоретичний аспект. /Соціологія права. Науково-практичний журнал № 3-4(14-15), 2015. Вид.:Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи.// Журнал видано за підтримки міжнародної громадської організації «Асоціація милосердя «Еммануїл»» –К. 2015. – 459 с. – С.200-207. ISSN 2413-6433.
9. Цвік М. В. Загальна теорія держави і права / М. В. Цвік. – Харків: Право, 2002. – 432 с.
10. Шемшученко Ю.С. Вибри; Референдуми. //Юридична енциклопедія: В 6 томах. / Редколегія: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. – К. : «Українська енциклопедія», 1998. ISBN 9667492001